

KOLCZONAY KATALIN

NEM BESZÉLNI MÉG VESZÉLYESEBB

Beszélgetés Sára Sándorral

- Megjelenik november közepén egy évkönyvünk, melynek vezető témája az Extra Hungariam non est vita... Ezzel kapcsolatosan kérdezem, hogy mit jelent számodra Trianon. Mennyire emlékszel, először hogyan találkoztál ezzel a szóval, ezzel a fogalommal?

- Elég korán, első elemista koromban. Olvasni már kellett tudjak, mert a bejárati ajtónk oldalán volt egy kis lapocskára felírva, hogy MARADHAT EZ ÍGY? Maradhat ez így? Nem, nem, soha! És ugye Nagy-Magyarországnak a képe volt ott. Az ember erre ránézett, és rákérdezett, hogy mi ez? Tehát a tudatomban ott volt, belém ívódott. Igen. Van egy nagy Magyarország is. Akkor mi vagyunk a kis Magyarország? Vagy hol vagyunk? Vagy egyáltalán hogy van ez? Így, otthon, az ajtófélfán találkoztam először Trianonnal. Meg hát azért az iskolában mi még a napot azzal kezdtük, hogy imádkozás volt, és utána el kellett mondani a magyar Hiszekegyet: *Hiszek egy Istenben,/ Hiszek egy Hazában,/ Hiszek egy isteni örök igazságban,/ Hiszek Magyarország feltámadásában.* Az ember elmondta. De nem beszéltünk róla. Otthon nem volt téma, nem beszéltünk róla. De ezek az impulzusok azért érték az embert. Elgondolkodott, hogy mi az? Meg hogy maradhat ez így? Nem, ez soha! Jelmondatok szintjén rögződtek az emberben.

- Otthon, Turán ez a felirat megvan még az ajtófélfán?

- Nézttem, de nincs. Mert egy időben nem laktunk a saját házunkban, és akkor a rendőrség lebontotta. 1945 után nem is maradhatott. Hát maradni maradhatott volna, ha nem jönnek a rendőrök.

- Befolyásolta a családot ez az egész trianoni kérdés?

- Hogyne! A személyes érintettség okán. Mert nagyapám vasutas volt, s az első világháború alatt és után Erdélyben teljesített szolgálatot, Hunyad megyében. Volt egy kép, rajta egy nagyon fura öltözékbe öltözött nő, anyámra hasonlító, anyám akkor volt olyan tizenvalahány éves, román népviseletben. Mert Hunyad elég elrománosodott terület, és ők ott voltak. Amikor színt kellett vallani, akkor nagyapám azt mondta, hogy szó nem lehet arról, hogy ő román állampolgár legyen. Mivel nem vette fel a román állampolgárságot, hazaküldték őket... Nyugdíjba ment, és 96 éves koráig „élvezte” a nyugdíját. Amikor a Tízezer napot forgattuk, abban még részt vett, mint az öregek kórusában szereplő. Ezt mikor is forgattuk? 65–66-ban? Akkor ő már lehetett olyan nyolcvan körül. És utána még 16 évet élt, a 80-as évek elején halt meg.

- Akkor én is láttam a nagyapádat, mert a Tízezer napot többször is megnéztem. Ez a film óriási hatással volt a mi nemzedékünkre, mint a többi filmed is, akár operatőrként, akár rendezőként vettél részt benne.

- Volt egy másik fénykép is, ahol az egyik nagybátyám katonatiszti ruhában, kerékpáros zászlóalj élén, azt már nem tudom, Kolozsvárra vagy hová, de bevonul a századal. Erre én büszke voltam.

- Egy kislány fantáziáját nagyon megfoghatja egy ilyen család képe.

- Hát, persze! Aztán jöttek a közvetlen élmények is, az erdélyiekkel való találkozás, az már a háború alatt történt,

amikor jöttek a menekültek. Ugye, Erdélyből nagyon sok menekült jött, és valahol megálltak, elszállásoltuk őket. Nálunk is gyakran voltak erdélyi menekültek, és az nagyon szomorú volt. Látni ezeket a megtört, megviselt embereket, látni a reménytelenséget. Az ember pontosan érzékelte. És ugye énekelték a Székely Himnuszt, amit én érdekes módon tulajdonképpen soha nem kedveltem, de akkor mégis igaz volt.

- Végigkísért téged ez a kérdés, vagy pedig egy idő után már nem foglalkoztatott? Mert a filmjeid azért, ha nem is közvetlenül, ezzel foglalkoznak.

- Egy része, hogyné! Ezek az élmények biztosan belejártak az életem alakulásába, mert nem mindegy, hogy az ember mit választ, vagy mivel kezd el foglalkozni. Olyanokra emlékszem, hogy elkezdett érdekelni, hogy hogy van ez? Hogy az Ábel milyen rengetegben van? És ez már későbbi történet, hogy Arany János hol is született? Az olvasmányélmények nagyon erősek voltak, meg hát akkoriban még a mi tanáraink másképpen tanítottak. Még nyolcadik gimnazista koromban is, emlékszem, hogy a tanár azt mondta, na, itt a történelemkönyv - ez 52-ben volt-, becsukta a tankönyvet és azt mondta, tessék figyelni és tessék jegyzetelni!

- Szerencsés nemzedék, akiknek ilyen tanáraik voltak...

- Igen. Ezek kiváló tanárok voltak, akik azért becsukták a könyvet és beszéltek arról, hogy mi történt, és hogyan történt.

- Nekem is ilyen történelemtanárom volt, Magyar Ágnesnek hívták. Az édesapjának nagy szerepe volt a soproni népszavazás sikerében. De a legtöbb ismeretet számunkra mégis a nyári falukutató táborok adták, mert elemi vágyunk volt találkozni a valósággal, a hús-vér történelemmel. Így ismerkedtünk meg sok kitelepített és áttelepített emberrel, például a Tolna megyei Tevelen és a jugoszláv határ melletti Garán a bukovinai székelyekkel, s az ő archaikus nyelvükön elmondott, máig feledhetetlen történeteikkel.

- Az egyik legidevágóbb film, a „Sír az út előttem...” a bukovinai székelyek sorsáról szól. Ott mesélte az egyik idősebb asszony, hogy amikor Bukovina az első világháború után Csehszlovákiához került, s csehszlovák állampolgárok lettek, addig az iskolában, vagy az elemiben, németet kellett tanulni. Bejöttek a románok, akkor megszűnt a német oktatás, a magyar iskola is félig-meddig, és románul kellett nekik tanulni. És nem tudtak románul. És benne van a filmben ez a dialógus, hogy *Borikám, érted-e?* Azt mondja a kisgyerek erre, hogy *Nem*. Be kellett

vágni, be kellett biflázni nekik a magyart vagy a történelmet egy olyan nyelven, amiről fogalmuk sem volt, hogy micsoda, mert a faluban a rendőrön kívül senki nem tudott románul, meg az odahelyezett tanítónőn kívül. Hogy melyik falu volt ez az öt közül? Istensegíts, vagy Fogadjisten? Valamelyik. Már nem tudom. Vagy amikor átmentem először Moldvába, hát akkor nem lehetett ugye a hatvanas években átmenni, és azt csináltuk, hogy nekem akkor volt egy piros Volkswagen autóm, a Szervátiusz Tibinek pedig egy nagy Volgája, mert ő azzal szobrokat is tudott szállítani. Ezekkel úgy mentünk, hogy elől én a piros Volkswagennel, azt hitték, hogy jön a rendőrség, a felvezető autó. Bementünk ezekbe a falvakba, bementünk az egyikbe, megint nem tudom, hogy melyikbe, kisgyerekek kint játszottak az úton, és mind elszaladt. És ottmaradt egy olyan négy vagy öt éves forma, talán még annyi se

volt, kisgyerek, még menni se tudott, mert különben elszaladt volna a többiekkel. És iszonyú ordításba kezdett. Én még olyan páni rémületet gyerekekben nem láttam, mint ez, hogy *Idegenek, jönnek az idegenek!* Mit tudott az a szerencsétlen gyerek? Nagy nehezen visszavitték a többiek, és volt köztük egy cserfesebb kislány, szólunk hozzá, és azt mondja: *Én nem értem, amit kendtek beszélnek, én nem tudok magyarul.* De magyarul beszélsz! *Nem, én nem értem, amit kendtek beszélnek.* Még egy különös élmény, ez Moldvában volt, hogy egy idősebb férfi, negyven-ötven év körüli, beszélgettünk és amikor elköszöntünk, kezet fogtunk. És olyan hirtelen kezet csókolt nekem, hogy a kezemet nem tudtam elvenni. Ez is egy furcsa, különös jelenség. Felnőttként. Nem mondom végig, hogy mi minden volt. Ez még csak a felmérés, meg terepszemle. A forgatás később volt.

- *Több nemzedék nevében is mondhatom, hogy mi ezekből a később forgatott filmekből ismertük meg leginkább az el-*

tagadott történelmünket, a ti szemetekkel láttuk először azokat a tájakat, ahová még gondolatban sem juthattunk el.

- Hát beszélni nem lehetett róla, de például ha végig-gondolod a filmjeimet, egy szellemi vagy képi honfoglalást, vagy visszafoglalást vittem véghez a filmjeimben. Mert túlléptünk a Nagyalföldre, meg a Kisalföldre, a kis csonka Magyarország határán. Nagyon tudatosan forgattunk Erdélyben, nagyon tudatosan forgattunk a Felvidéken, különböző helyeken. Nem mondva semmit arról, hogy ez mi, vagy az mi. Tudtuk, hogy aki a filmet megnézi, mindenféle élmények hatnak rá. Tájélmények is. Most ha filmeket nézel, és látod a Kárpátokat meg a Gyímet, egyszer csak érzed, hogy ez hozzád tartozik. A filmben ezek benne vannak. Amikor pedig lehetett, hát éppen a „Sír az út előttem...” filmben azért több minden ábrázolódik, hogy mi történt Erdélyben, Moldovában, Bukovinában, onnét a Bácskában, ez egy ilyen közép-kelet-európai történet, hogy egy népcsoport, melyet ide dobnak, oda dobnak, határokat így szabdosnak, vagy üldöznek. Ez teljesen trianoni történet.

- *Talán ez leginkább. De szinte mindegyik filmemben jelen van Trianon. A háborús interjúkban is. Gellért Sándort például a te kamerádnak köszönhetően ismerte meg a fél ország.*

- Háború, igen, abban úgy benne ragadtam, éppen a 2. magyar hadsereg kapcsán. Igen, ott minden pillanatban jelen van ez. Akkor még például nem lehetett a határon kívüliekkel forgatni. Gellért Sándor azért van benne, mert éppen itt volt Magyarországon, ez már a 80-as évek eleje, és akkor kamera elé ültettük, hogy mondjad, Sándor. Én nem ismertem őt, Csoóri ismerte.

- *De aztán sokan megismerték, olyan eleven, emberséges humorral és drámaisággal mesélte a világháborús történeteit, ahogyan csak egy költő tudja felidézni, elmondani mindazt, ami valójában elmondhatatlan. És izés, képi beszéddel, székelly tájszólással. Már ez önmagában is provokáló volt. Hát még amikor a szerelemről beszélt! Hogy miként szerették meg egymást egy ukrán partizánnővel. Emiatt is tiltatták be a szovjetek a sorozat további vetítését, éppen őmiatta, hogy hazugság, egy partizán nem lehetett szerelmes egy ellenséges katonába. Ennek akkor nagy visszhangja volt. Hány részes is volt a Krónika?*

- 25 része volt. A Pergőtűz-változata volt 5 részes.

- *A mostani fiatalokat már nehezebb megszólítani, hisz oly sokféle hatás éri őket, egészen más érdekli őket. Szerinted hogyan lehetne nekik átadni mindazt, amit át kell adni, el kell mondani?*

- A filmekben keresztül biztos, hogy sok mindent el lehetne érni, csak hát készíteni kéne a filmeket. Készíteni kéne a Tamásiról egy filmet, készíteni kéne egy Sütő And-

rásról. Kiváló emberek vannak és kiváló történetek. Csak ilyeneket már nem készítenek. Nincs film. Az, ami van, semmiről nem szól. A semmiről szól. Egy Hollywoodból ide szalasztott vezénylete alatt.

- *Az ember óhatatlanul felteszi magának a kérdést, hogy lehetett volna valahogy másképp, vagy bölcsebben, vagy okosabban cselekedni. Hogy mi volt esetleg az a csapda, vagy az a hiba, amit újra és újra elkövetünk?*

- Sajnos, nem tudom. Hát biztos van. Nem tudom, hogy nézték-e tegnap az európai parlamenti vitát. Itt van, itt élünk. Így tekintenek ránk. Nem érdekes, hogy mi mit mondunk, mondják a számszavakat, a történelmet nem ismerik, a miénket főleg nem ismerik, és a hólyagok csak ülnek és szólásokat mondanak. Szerencsétlen Orbán pedig kénytelen végighallgatni, hihetetlen nagy fegyelemmel és türelemmel végighallgatja, és még nem is mond butaságokat. Egyesek, ha tehetik, nyilván tabu témává próbálják fokozni a magyarsággal kapcsolatos kérdéseket. És akik tegnap megszólaltak? Aki azt mondja innen, Budapestről, hogy nem kell Magyarországnak a pénzeket folyósítani?!

- *Úgy gondolom, a legnagyobb probléma, hogy nem engedték a traumáinkat se ismereti, se érzelmi szinten feldolgozni. Nem véletlenül éppen a megcsonkított test, a keresztrefeszítettség a leggyakoribb szimbóluma a Trianon-ábrázolásoknak. De az áldozat csak akkor működik, ha ezt valaki meg is éli, ha tudja, hogy miért hozza, vagy hozta az áldozatot. De még ezt is elvették, vagy el akarták venni tőlünk. A fájdalom feldolgozásának a lehetőségét, méltóságát.*

- Mert mindenki érzi, hogy igazságtalan. Mindenki ez munkál. Bennünk különösen. Akik velünk szemben elkövették, azokban is. Mert nem tiszta a lelkiismeretük. Ugyan élvezik, amit megkaptak, mert hát kaptak, kétségtelen, ezért inkább ne nyúljunk hozzá. Hát itt van, amikor az I. világháború után felosztották a világot... nem mondom végig, de a II. világháborúnak az volt az oka, hogy az elsőt így fejezték be. Azért kezdődött így a második. Ezt szentesítették. De Csehszlovákia szétbomlott. Jugoszlávia szétbomlott. Nem kellett volna akkor megnézni, hogy akkor ez hogy is van Magyarország esetében? És azért félnék tőle, mert érzik, hogy máig nincs lezárva. Nem is lett lezárva. Egy igazságtalanságot nem lehet soha lezárni, az megmarad. Újra felfakad. Rejtett utakon is, ahogy bennem elültetődik az, hogy mi van az ajtófélfán.

- *A Trianon-szindróma nemcsak a magyarokra, hanem azokra is vonatkozik, akik váratlanul nagy területeket kaptak és jogtalanul. Én ezt most épp a Felvidéken tapasztaltam. Sajnos, a magyar értelmiség nagyobbik része, a magyaror-*

szági is, nem azon a nyelven beszél, mint az a közösség, akiket képvisel, vagy akiket képviselni hivatott. Tulajdonképpen elárulják az övéiket, amikor vállvonogatva azt hangoztatják nap mint nap, hogy száz év múlva itt már magyarul nem is fognak beszélni. Meg kellene tanulni olyan nyelven beszélni, hogy megértessük magunkat, képviseljük az érdekeinket, és ne áruljuk el a sajtójainkat azzal, hogy hát nem lehet széllal szemben... A filmnyelv szerintem ilyen, a zene, a művészet ilyen, ha hiteles.

- Hát próbáltuk, igen. Nem szólások formájában, hanem történetek, képek, hangulatok segítségével. Az óriási dolog volt, amikor 68-ban átkerültünk Erdélybe, és kezdtük előkészíteni Kósa Ferivel a Dózsa-filmet. Ráadásul az egy hármas koprodukció volt. Tehát szlovák, román és magyar koprodukció. És akkor, 68-ban bevonultunk Csehszlovákiába. Mi pedig akartunk egy koprodukciós filmet csinálni. De jobb érzésű emberek mindenütt vannak. Erdélyben is voltak, meg Felvidéken is, akik segítettek ezt a filmet. És létrejött, Ítélet címmel mutatták be 1970-ben.

- *A koprodukciós munka okozott-e nézeteltérést?*

- Kicsit. Elmondhatok egy példát. Ugye, a feladatokat osztottuk szét, nem a pénzt. Gondoltuk, hogy a tüzes trónt, ami nem volt egyszerű feladat, azt csinálják a románok. Akkor Erdélyben forgattunk, és kellett egy székely pásztorkunyhó, fenn a havasokban, szintén építsék meg ők. Na, meg is épült, jöttek, hogy kész van az erdei kunyhó, erdei szállás, át lehet venni. Megyünk fel átvenni, és látom már messziről, hogy ez nem az. Ez úgy néz ki, mint egy móc házikó. És mondom is, amíg odaérünk, hogy ez nem jó. Miért nem jó? Mondom, hát teljesen más stílus, ez nem egy erdélyi pásztorszállás, ez egy móc kunyhó. Annak nagyon jó, de itt nem ez a funkciója. Erre jöttek, hogy én nacionalista vagyok, meg magyarkodok itten, meg nem tudom micsoda. Álljon meg a menet! Én nem magyarkodom, hozzák csak ide a tervrajzot! Odahozták a tervrajzot. Hasonlít a kettő? - kérdezem. Mondták, hogy nem. Hát akkor, mondom, nem magyarkodunk. Ezt tessék lebontani és helyette tessék ezt megépíteni.

- *Igen, a tervrajz nyelve. Itt a tervrajz, akkor azt kell megcsinálni. Jó történet.*

- Már mondtam, ez nem ide tartozik, de mégis elmondom, hogy szétosztottuk a feladatot, volt a Dózsa trónja. Bukarestben építették, ott csinálták. És kérdeztük mindig a pirotechnikust, na, minden rendben van? Ó, nagyszerű, kiváló lesz a trón! És Vajdahunyad várának udvarán, ott volt az utolsó jelenet, amikor Dózsát ráültették erre a tüzes trónra, és hát odahozták a trónt, több funkciót kellett teljesíteni neki. Izzítsátok fel a trónt! - Pillanat! - mondták

ők és kapcsolgatnak. És mint egy karácsonyfa, sok apró izzó, ez mind látszott. Hát mondtuk, hogy ez nem jó. Nem karácsonyfát kértünk! Mert ha benne ül egy ember, annak füstölni kell, úgy, hogy elkezd égni. Üljön bele egy ember. És huss, áramszünet! Mondtuk, ez se jó. Még egyéb funkciók, egyik se volt jó. Akkor mire lehet használni ezt? Rá lehet ülni, válaszolták.

- „Magyar az, akinek fáj Trianon.” Erről az Illyés Gyulának tulajdonított mondásról mi a véleményed? Valóban így van? Egy Svájcban élő unokatestvérem mondta, hogy neki nem fáj Trianon, de kikéri magának, mert ő is magyar. Túl kell lépni rajta, túl kell lépni az egészen, azt mondta.

- Hát lehet. Én biztos, hogy nem tudok „túllépni” rajta. Akinek igazságérzete van, az se.

- Szerintem védekező mechanizmus, hogy a rosszat felejtjük el, ne is nézzük, mi történt. De nem lehet elfelejteni...

Sára Sándor padja a Lakiteleki Népfőiskola parkjában

- Nem hát, újra meg újra előjön. Amiről itt szó esett, hogy körbejárni, kibeszélni, megvilágítani, megoldani, ha lehet. Nem elfojtani! Az elfojtás sehova nem vezet. Az elfojtás robbanáshoz vezet. Láttuk a világban.

- Jó, de azt mondják többen, hogy veszélyes ma erről beszélni.

- Nem beszélni még veszélyesebb.

- Magyarországon 1920 után a revízió volt a legfontosabb külpolitikai irány. De a magyarokra azt mondták, hogy irreudenták amiatt, hogy revíziót akarnak, irreudenták, szélsőségesek, rasszisták stb. Ugyanakkor ott volt a francia revánspolitika, amikor elvesztették Elzászt és Lotaringiát, akkor a franciák végig annak jegyében politizáltak, hogy majd visszakeresik ezt a két területet. Ők ezt revánspolitikának mondták, és senkinek nem jutott eszébe azt mondani, hogy irreudentizmus.

- Persze, csak a különbség az, hogy nagyhatalom, nagyobb erő. Mint a gyerekkoromban a grundon, az utca végén. Az dirigált, aki a focit hozta, aki az erősebb.

- Mit kéne csinálni? Most olvastam egy könyvet a pesszimizmus hasznáról és a hamis remény veszélyéről. Egy angol filozófus, Roger Scruton írta. Ő azt mondja, hogy az illúzió nagy csapda, és számtalan téveszme vezet minket. Én most arra gondolok, hogy a „Nem, nem, soha!” meg a „Mindent vissza!” elég nagy csapda volt. A kevesebb talán több lehetett volna.

- Lehetséges, ugyanakkor kényszerpályák is vannak, vagy voltak. Tehát nem lehetett azt mondani, hogy akarjuk, de ezt a részét meg nem akarjuk. Szóval az is rossz megoldás lett volna, mint ahogy tulajdonképpen valamit segített, de nem volt jó megoldás Észak- és Dél-Erdély szétválasztása, mert az sem oldott meg semmit, mert ide is kerültek románok, oda is kerültek magyarok. Hát, el kéne érni az autonómiát...

- Ez nem olyan lehetetlen, ez nem illúzió. Erre vannak európai példák.

- Igen, de azok is nagyon nehezen születtek meg. Az elmúlt századok tapasztalata alapján inkább, ha lehet, okosan túlélni. Meg hányszor, mennyi mindenre használjuk azt, hogy „megúszni”: megúsztam a háborút, megúsztam 56-ot.

- Most, hogy az első világháborús történeteket olvasom, úgy érzem, minden egyes életet menteni kellene, minden egyes kis magyar életet, mert oly sokszor éppen a legértékesebb embereket áldozzuk fel, a végén tényleg elfogyunk. De vannak olyan pillanatok, amikor cselekedni kell. Amikor „helyzet van”, amikor vissza lehet foglalni vagy meg kell őrizni azt a templomot vagy iskolát, ami a miénk. Mert ha a

cselekvés lehetőségének pillanatát elszalasztjuk, akkor aztán évtizedekig vitatkozhatunk, pereskedhetünk, panaszkodhatunk.

- Igen, amikor én a filmeket említettem, ez a magatartás volt vagy van mögötte. Beszélni kell, cselekedni, és nem Ócsán kell forgatni, mert az olcsóbb, hanem ki kell menni Pozsony mellé, vagy el kell menni Erdélybe. Erről nem lehetett beszélni, hogy miért akarok én oda menni, de az elkészült filmek beszéltek.

- *Amikor ezeket a filmeket bemutatták, milyen reakciók voltak? Nem a hivatalosság, hanem a nézők részéről? Eszükbe jutott mindaz, amiről most beszéltünk?*

- Feltételezem, hogy igen. Hát fel kellett, hogy tűnjön egy alföldi embernek, aki soha életében nem látott hegyet, hogy ez mit jelent. Az a táj miért más? És ugyan más, de mégis otthonos. Vagy legalábbis azzá kellett tenni, vagy kellett, hogy váljon. És sokan akkor szembesültek azzal, amit az előbb is mondtál, hogy hát Erdélyben is magyarok élnek. Hát persze! Később azt is tapasztalták, hogy utaznak 800 kilométert és még mindig magyarul beszélnek.

- *Én is vittem gyerekeket Erdélybe, Felvidékre. Anyanyelvi tábort szerveztünk például Kovászna megyében, Kommandón, fent a világ végén, a régi határnál. Két napot utaztunk. Színtiszta magyar vidék. Amikor a falun végigmentünk, mindenki ránk köszönt. Megismertek a Duna Tévéből.*

- A Duna Tévéről is beszélhetnénk egy kicsit, hogy ott hogy jelent meg ez a kérdés. Sütőt kell, vagy lehet idézni, mert ő fogalmazta meg nagyon szépen, mit jelentettek számukra a kékszárnyú madarak.

- *1992 karácsonyán indult Duna Tévé. Maga a megvalósult álom volt az a nap...*

- Nem tartott sokáig, de mégis az elnökökkel lehet szakokat határolni. Tehát volt az első hét év, utána a következő négy év, és utána a pusztulás.

- *Nekem a hőskorszak életem legnagyobb ajándéka volt, hogy hívtatok és dolgozhattam az induló csapatban. Minden ellenő ellenére. Amikor mindenki segítette a másikat, együtt akartunk, mentünk, Erdélybe, Felvidékre, mindenhova forgatni. A kezdet, az a néhány év, a cselekvés lehetőségének az öröme és láza közösséget teremtett. Aztán szinte törvényszerű, hogy...*

- Hát igen, mert igazad van, erre nem is gondoltam, az is egy honfoglalás volt, vagy visszafoglalás volt, mert akkor már nem csak a tájat mutattuk meg, hanem a gondokat, a problémákat, az embereket, a típusokat, ez ugye mind visszajön. És hihetetlen nagy ereje volt. Ilyen mondatokra emlékszem, mert nagyon sok ankéton részt vettünk, azt mondta az egyik asszony, ők mindig jobban megfogalmaz-

zák, hogy *Amióta a Duna Tévé van, nem félünk*. Igen. És hát azért is kár, hogy elveszett, mert arra is jó volt, hogy bárhol, bárkivel, csoporttal, egyénnel valami sérelem történik, vagy sérelem éri, akkor a Duna Tévén rögtön vissza lehetett jelezni, reagálni... Most már nem lehet, mert nincs Duna Tévé. Csak a neve. Amikor szerveztük a Duna Tévé köröket, szintén Gyergyószentmiklóson, vagy nem tudom hol, mondta az egyik idősebb férfi, hogy *ha a Duna Tévével valami baj lenne, csak kacsintsanak, és mi jövünk!* Most az a baj, hogy elfelejtettünk kacsintani. Meg elfelejtették megvédeni.

- *A Duna valóban az összmagyarság szimbóluma volt, és hamarosan a fóruma is.*

- Igen, odaálltak emberek, de nagyon sokan nem jöttek. Vízválasztónak is jó volt. A kezdetről beszélek, az első hét évről. Aki jött, az szívvvel-lélelkel jött oda. Volt olyan is, aki úgy nézett ki, hogy jön, aztán visszamondta, hogy megbeszélte a baráti körével, és akkor azt mondták, hogy inkább ne menjenek a Duna Tévéhez, és akkor nem jöttek. Voltak ilyenek, amikor megtudták, hogy milyen szellemű lesz a Duna Tévé.

- *Milyen szellemű? Erről a határon túli magyarság sokat tudna mesélni. Tény, hogy a Duna Tévé a világ legjobb kulturális televíziója címet nyerte el a Te elnökséged idején.*

- Ha fiatalabb lettem volna, vagy lennék, akkor még... Most van Köveskál, ahogy én szoktam emlegetni, *gyerekkoromból vissza tud köszönni...* És van Tura, ahova szintén hazajárok. De Erdélyben is lett volna, amit még elfogadtam volna. Úgy hívják, hogy Homoródremete. Ez egy zsákfalu, gyönyörű szép házakkal, onnét már sehová nem vezet tovább út. Székelyudvarhelytől, ha a hegyeken keresztül megy az ember, elég közel. Gyönyörű kis falu.

- *Sok filmet nem készíthetnél el. Játékfilmet is akartál.*

- Igen, legalább kettőt szerettem volna.

- *És már semmi esély semmire?*

- Tegnap olvastam egy cikket, amiben a cannes-i fesztivál kapcsán egy nagy nemzetközi filmes lapba nyilatkozott egy csúcsproducer, aki azt nyilatkozta, hogy ő már csak 2018-ig akar kormánybiztos lenni, szerény ember, és ő rendbe tette a magyar filmgyártást. És amikor ő idejött, akkor sokan azt mondták, hogy miért jött ez ide? De amikor el fog menni, akkor azt fogják mondani, hogy milyen kár, hogy elment. Ezt ő maga mondta! Hát igen, úgy látszik, ez kell ahhoz, hogy valaki...

- *Beszélgetésünk elején olvasmányélményeket, irodalmi élményeket is említettél, Tamási Áront például.*

- Az *Ábel a rengetegben* az nagyon nagy élmény volt, a következő kötet is, az *Ábel a városban*. Tamási Árontól

sokat tanultam, nagyon szerettem. Sütő Andrástól is, a költők közül a druszámat, Kányádi Sándort említtem, együtt dolgoztunk. Csináltunk közösen filmet Páskándi Gézával is, a *Holnap lesz fácánt*. Akkor nagyon jóban voltam a Szervátiusz Tibivel, említettem, hogy Moldvába is vele mentünk le a Dózsa előkészítése kapcsán. Ültünk a műtermében, és ő énekelt, Gyimesi csángó dalokat akkor hallottam először. Én Kallós Zolival akkor ismerkedtem meg, szóval mindenkivel, aki egy ilyen filmben számított. Kós Károlyt is szeretttük volna, hogy legyen egy ilyen öreg a *Tízezer napban*. Csodálatos, balladás arca volt. Azok alapvető élmények voltak. Ami nem valósult meg, az a Transzsibériai álmom és persze Madéfalva. Erről két forgatókönyv is készült. Az egyiket lehozta az Alföld, aztán két év múlva újra elővettük, akkor lehozta a Tiszatáj.

– És miért nem lett belőle semmi?

– Hát azért, mert többek között azt mondta a fő cenzor: hogy képzeljük mi azt, hogy egy olyan film mehet, amiben 18-szor szerepel az a szó, hogy *Erdély!* A forgatókönyvnek jobb és bal oldala van, a baloldalon leírva a történet. Le volt írva, hogy ülésezik az erdélyi gubernium. Ezt is beleszámolta, hogy 18-szor elmondják azt a szót, hogy Erdély. És akkor volt, hogy drága Erdély, meg ez, meg az, meg történelem, meg a románok érzékenysége... Akkor dühödtem én meg, és akkor egyszerűsítettem le a filmgyártást arra, hogy ül egy ember velem szemben és beszélgetünk. A hetvenes években. A 2. magyar hadseregről.

– Mert ebbe nem szólhatnak bele. Ha te beszélgetsz valakivel.

– Hát igen. Meg nem tudták, hogy miről van szó. Kényes téma, de majd meglátjuk. Egy dokumentumfilmet könnyen el lehet tüntetni. Csak amire ők nem számítottak, és én sem, hogy ez 25 részes lesz. Két részt még el lehet tüntetni, 25-öt már nem. Ez olyan, mint egy tömegsír. Egy halottat még el lehet...

– Aczél Györgynél voltál ugye, akinek engedélyezni kellett a filmek bemutatását?

– Voltam még lejjebb is.

– Hát ő volt a fő cenzor. Találkoztál is vele. Mi volt a benyomásod?

– Okos ember volt. Jó volt a memóriája. Úgy történt, hogy a *Tízezer nap* be volt tiltva, de rövidfilmeket lehetett. Kósa Ferivel forgattuk az *Öngyilkosságot* a József Attila novellából, és a Keleti pályaudvar melletti utcában forgattunk, az egy nagyon lepusztult környék. És Kósa Ferit behívták az egyik forgatási napon, Aczél azért hívatta, mert a *Tízezer nap* akkor már második éve dobozban volt, és hogy kien-gedik a cannes-i fesztiválra. Feri jött vissza nagy boldogan,

és hogy ő rögtön mondta Aczélnek – ilyenkor mindig a rendezőt kiküldték három napra a filmmel, mint mellékletet –, hogy jöhessen ki Csoóri is, meg én is. „Sára, az a belvárosi káder?” És a Feri ezt elmondta nekem. Ezen nagyon bedühödtem, fogtam egy telefont és feltárcsáztam Aczél számát. És nem a titkárnő vette fel, hanem: *Halló, itt Aczél*. Ő maga volt. Hát mondom, én meg szeretnék magával beszélni. *Ráér most?* – kérdezte. Mondom, persze. *Jöjjön be!* Mondom, jó, jövök. Hát úgy ahogy voltam, elég koszosan, berongyoltam a minisztériumba, mondtam, elnézést, de hát forgatásról jövök, és elkezdtünk beszélni. És a végén, nem volt hosszú beszélgetés, azt mondja nekem, hogy hát ezt a beszélgetést érdemes lenne folytatni. Azt mondja, meghívom én magát egy kiskocsmába bablevesre. Akkor ez volt a mániája. Mindenkit bablevesre hívott. Mondom, ide figyeljen, meghívom magát én, az én belvárosi lakosztályomba. Azt mondja, nem, meghívom én magát! Hol lakik maga? Hát mondom, belváros. Na, akkor én egy 14-es bérletben laktam. 14 szoba volt, ez régen egy ilyen szálló volt a lányoknak, volt egy közös konyha, két közös fürdőszoba, meg két közös vécé, meg a 14 szoba. Oda hívtam. És akkor mondtam a házmesternek, a részeges Sanyinak, hogy jön majd egy nagy fekete kocsi, egy nagy bajuszos ember, azt kísérje fel. Tudniillik a lift felment a nyolcadik emeletre, akkor gyalog le kellett menni fél emeletet, s gyalog fel a másikra. És vártuk, a Csoóri, Kósa meg egy-két lány is ott volt nyilván, akik szendvicset csináltak, és megjött Aczél. Az én szobám az ilyen háromszor négy méteres szoba volt, egy mosdóval, semmi más, és egy ablakkal. Ez az ablak fent volt magasan, tehát szemmagasságból nem láttál ki. Ha kinéztél az ablakon, csak a felhőt láttad, az eget láttad. Belépett Aczél, körülnézett és azt mondja: *Úgy érzem magam, mintha Párizsban lennék*. – Foglaljon helyet! Hát, akkor kapott tőlünk egy kis ízelítőt. Ott volt Csoóri és Kósa is.

– És végül kiengedtek Cannes-ba?

– Igen. Három napra kimentünk. Előtte a filmgyárban felvettük a kölcsön szmokingokat, akkoriban Cannes-ba még nem mehettél be nyakkendőben sem, csak csokornyakkendőben lehetett. A film rendezői különdíjat kapott.

– A 80-dik születésnapodon a Magyar Művészeti Akadémia egy nagyon szép kiadvánnyal tisztelgett rendezői, operatőri, fotós, közéleti munkásságod előtt. Találhatóbb címet nem is adhattak volna ennek az életműkötetnek: **Pro Patria. Sára 80.** Olyan, mint egy Sára-kép, csak még a nézők köszönete és szeretete is benne van. Szavak nélkül.

(Készült 2015. május 19-én)